

Тема 4. Основи конституційного права України.

(2 год.)

План

1. Поняття конституційного права України. Засади конституційного ладу України.
2. Народовладдя в Україні та форми його здійснення. Виборче право. Референдум.
3. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Громадянство України.
4. Територіальний устрій. Система органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні.

Конституційне право займає центральне місце в системі права України.

Конституційне право регулює:

- відносини, що становлять основи правового статусу людини.
- відносини, що становлять державно-територіальний устрій України.
- відносини, що виникають у процесі організації та здійснення державної влади та місцевого самоврядування.

Джерелами конституційного права України є:

Декларація про державний суверенітет від 16.07.1990;

Акт проголошення незалежності України від 24.08.1991, підтвержений рішенням всеукраїнського референдуму від 01.12.1991;

Конституція України від 28.06.1996;

Акти всеукраїнського референдуму;

Акти Конституційного Суду України;

Міжнародні договори;

Акти Верховної Ради України;

Конституційні закони України («Про громадянство України», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про Конституційний Суд України» тощо);

Постанови Верховної Ради України;

Акти Президента України;

Акти Кабінету Міністрів України;

Конституція Автономної Республіки Крим;

Акти, прийняті на місцевих референдумах, статuti територіальних громад, рішення органів місцевого самоврядування.

Структура Конституції України включає преамбулу та 15 розділів.

У першому розділі закріплені засади конституційного ладу. Стверджується, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Суверенітет України поширюється на всю її територію. Україна є унітарною державою. Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною.

Визнається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю, а забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

В Україні існує єдине громадянство. За формою держави Україна є республікою. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Одночасно визнається і гарантується місцеве самоврядування.

В Україні визнається і діє принцип верховенства права, а Конституція України має найвищу юридичну силу. Норми Конституції є нормами прямої дії. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, є частиною національного законодавства України.

Визначено статус української мови як державної. Водночас, гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Важливою є теза про те, що Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави.

Дається визначення об'єктів власності Українського народу (земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, природні ресурси континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони).

Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству.

Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова.

У розділі йдеться про обов'язок держави щодо забезпечення екологічної безпеки, захисту суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки.

На території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом та не допускається розташування іноземних військових баз.

Визначено, що державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України та подано їх короткий опис. Столицею України є місто Київ.

2. Суть демократії полягає в тому, що народ є носієм державної влади. Зокрема, у ст. 5 Конституції України сказано: «Україна є республікою, а єдиним джерелом влади в Україні є народ».

Який же механізм здійснення народовладдя зафіксовано в Конституції? У ній зазначається, що «народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії».

Отже, демократія - це реальна можливість народу впливати на ситуацію в державі шляхом всеукраїнського і місцевих референдумів та вирішувати на них найбільш важливі питання.

Народовладдя є вираженням демократії, яка реалізує себе у пануючому в країні політичному режимі, а також у формі правління, здійснюваного державою.

Питання виборів та референдумів регулюється розділом 3 Конституції України «Вибори. Референдум» та законами України – про референдум, про вибори.

Виборче право особи має два аспекти:

- активне виборче право, або право обирати;
- пасивне виборче право, або право бути обраним.

Активне виборче право на виборах і референдумах мають громадяни України, які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років та є дієздатними.

Пасивне виборче право визначається окремо для кожного виду виборів.

Вибори в Україні є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Всеукраїнський референдум призначається Верховною Радою України або Президентом України відповідно до їхніх повноважень, встановлених Конституцією.

Всеукраїнський референдум проголошується за народною ініціативою на вимогу не менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області.

Виключно всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території України. Референдум не допускається щодо законопроектів з питань податків, бюджету та амністії.

3. Одним з основних розділів Конституції є розділ, що закріплює права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Документом стверджується, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах, права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними та невичерпними. Вони гарантуються і не можуть бути скасовані, не допускається звуження змісту та обсягу існуючих

прав і свобод. Водночас, умовою користування правами і свободами є непорушність прав і свобод інших людей.

Кожна людина має невід'ємне право на життя. Обов'язок держави - захищати життя людини.

Кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Незаперечним є право на свободу та особисту недоторканність, гарантування недоторканості житла, таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, невтручання в особисте і сімейне життя, свободу пересування, вільний вибір місця проживання, свободи думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, свободи світогляду і віросповідання, свободи об'єднання у політичні партії та громадські організації тощо.

Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.

Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування.

Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, на працю. Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх інтересів, на відпочинок.

Всі громадяни мають право на соціальний захист.

Кожен має право на житло, на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, на

безпечно для життя і здоров'я докiлля та на вiдшкодування завданої порушенням цього права шкоди, на освiту.

Громадянам гарантується свобода лiтературної, художньої, наукової i технiчної творчостi, захист iнтелектуальної власностi.

Права i свободи людини i громадянина захищаються судом. Кожен має право пiсля використання всiх нацiональних засобiв юридичного захисту звертатися за захистом своiх прав i свобод до вiдповiдних мiжнародних судових установ чи до вiдповiдних органiв мiжнародних органiзацiй, членом або учасником яких є Україна.

Кожному гарантується право знати свої права i обов'язки, та право на професiйну правничу допомогу.

Сiм'я, дитинство, материнство i батькiвство охороняються державою.

Конституцiйні права i свободи людини i громадянина не можуть бути обмеженi, крiм випадкiв, передбачених Конституцiєю України.

Невiд'ємними вiд прав є обов'язки людини i громадянина. Їх перелiк є вичерпним.

1. Батьки зобов'язанi утримувати дiтей до їх повнолiття, а повнолiтнi дiти зобов'язанi пiклуватися про своiх непрацездатних батькiв.

2. Захист Вiтчизни, незалежностi та територiальної цiлiсностi України, шанування її державних символiв.

3. Кожен зобов'язаний не заподiювати шкоду природi, культурнiй спадщинi, вiдшкодувати завданi ним збитки.

4. Сплачувати податки i збори в порядку i розмiрах, встановлених законом.

5. Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституцiї України та законiв України, не посягати на права i свободи, честь i гiднiсть iнших людей.

Незнання законiв не звiльняє вiд юридичної вiдповiдальностi.

Говорячи про права, свободи та обов'язки людини і громадянина необхідно розкрити поняття «громадянин». Інститут громадянства регулює Закон України «Про громадянство», прийняти у 2001 році. Відповідно до нього громадянин України це особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України. Окрім поняття громадянин використовуються поняття іноземець та особа без громадянства.

Іноземцем - особа, яка не перебуває в громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав.

Особа без громадянства - це, особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином.

Відповідно громадянство України - правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках.

Інститут громадянства базується на таких принципах:

- єдиного громадянства;
- запобігання виникненню випадків безгромадянства;
- неможливості позбавлення громадянина України громадянства України;
- визнання права громадянина України на зміну громадянства;
- неможливості автоматичного набуття громадянства України іноземцем чи особою без громадянства внаслідок укладення шлюбу з громадянином України або набуття громадянства України його дружиною (чоловіком) та автоматичного припинення громадянства України одним з подружжя внаслідок припинення шлюбу або припинення громадянства України другим з подружжя;
- рівності перед законом громадян України незалежно від підстав, порядку і моменту набуття ними громадянства України;
- збереження громадянства України незалежно від місця проживання громадянина України.

Закон також передбачає належність до громадянства.

Документами, що підтверджують громадянство України є:

- 1) паспорт громадянина України;
- 2) паспорт громадянина України для виїзду за кордон;
- 3) тимчасове посвідчення громадянина України;
- 4) дипломатичний паспорт;
- 5) службовий паспорт;
- 6) посвідчення особи моряка;
- 7) посвідчення члена екіпажу;
- 8) посвідчення особи на повернення в Україну.

Набуття громадянства України відбувається:

- 1) за народженням;
- 2) за територіальним походженням;
- 3) внаслідок прийняття до громадянства;
- 4) внаслідок поновлення у громадянстві;
- 5) внаслідок усиновлення;
- 6) внаслідок встановлення над дитиною опіки чи піклування, влаштування дитини в дитячий заклад чи заклад охорони здоров'я, в дитячий будинок сімейного типу чи прийомну сім'ю або передачі на виховання в сім'ю патронатного вихователя;
- 7) внаслідок встановлення над особою, визнаною судом недієздатною, опіки;
- 8) у зв'язку з перебуванням у громадянстві України одного чи обох батьків дитини;
- 9) внаслідок визнання батьківства чи материнства або встановлення факту батьківства чи материнства;
- 10) за іншими підставами, передбаченими міжнародними договорами України.

Підстави припинення громадянства України:

- 1) внаслідок виходу з громадянства України;
- 2) внаслідок втрати громадянства України;
- 3) за підставами, передбаченими міжнародними договорами України.

Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство, вигнаний за межі України або виданий іншій державі.

Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами.

Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, - за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

4. Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

Систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села.

До складу України входять: Автономна Республіка Крим, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області, міста Київ та Севастополь.

Міста Київ та Севастополь мають спеціальний статус, який визначається законами України.

Відповідно до Конституції державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Єдиним органом законодавчої влади є Верховна рада. Її конституційний склад - чотириста п'ятдесят народних депутатів України, які обираються на

основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років.

Чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень Верховної Ради України.

Позачергові вибори до Верховної Ради України призначаються Президентом України і проводяться в період шістдесяті днів з дня опублікування рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України.

Народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі. Народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата чи бути на державній службі.

Перед вступом на посаду народні депутати України складають перед Верховною Радою України присягу.

Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп.

Верховна Рада України працює сесійно.

Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менш як двох третин від її конституційного складу.

У статті 85 Конституції передбачені основні повноваження Верховної Ради України, це, зокрема: внесення змін до Конституції України, призначення референдуму, прийняття законів, затвердження Державного бюджету України, внесення змін до нього, контроль за виконанням, усунення Президента з посади в порядку імпічменту та інші.

Верховна Рада України за пропозицією Президента, або не менш як однієї третини народних депутатів може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінетові Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

Президент України є главою держави і виступає від її імені. Є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років.

Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю березня п'ятого року повноважень Президента України. У разі дострокового припинення повноважень Президента України вибори Президента України проводяться в період дев'яноста днів з дня припинення повноважень.

Президент України складає присягу.

Президент України користується правом недоторканності на час виконання повноважень.

Повноваження Президента України визначені ст. 106 Конституції.

Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом при Президентові.

Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України та підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених Конституцією.

До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністри, міністри.

Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою за поданням Президента.

Кабінет Міністрів України в межах своєї компетенції видає постанови і розпорядження, які є обов'язковими до виконання.

Центральні органи виконавчої влади – міністерства і інші центральні органи виконавчої влади.

Виконавчу владу в областях і районах, місті Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації.

Місцеве самоврядування в Україні регламентується Конституцією та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Місцеве самоврядування є правом територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Особливості здійснення місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами України.

Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи.

Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради.

Сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна.

Депутати місцевої ради обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Строк повноважень цих ради становить п'ять років.

Територіальні громади обирають відповідно сільського, селищного, міського голову, який очолює виконавчий орган ради та головує на її засіданнях.

Чергові вибори місцевих рад та голів відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень відповідної ради чи відповідного голови, обраних на чергових виборах.

Голова районної та голова обласної ради обираються відповідною радою і очолюють виконавчий апарат ради.

Органи місцевого самоврядування в межах повноважень приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території.